

Istorijska interpretacija - bronzano doba

dr Mihailo Zotović

Na osnovu svega što je do sada izloženo, može se izvući zaključak da je bronzano doba kao nova etapa rezultat velikog procesa koji se u relacijama odnosa autohtonog i novoprdošlog stanovništva krajem III i na početku II milenijuma odvijao na prostorima jugoistočne Evrope, Balkana i srednje Evrope, pri čemu su uticaji egejske oblasti i područja Azije bili od izuzetnog značaja za dalju internu evoluciju autohtonog stanovništva. Dosadašnja istraživanja u Srbiji pokazuju da se kontinuitet tog razvoja može dosta dobro pratiti, počev od razvijenog bronzanog doba i to naročito u Pomoravlju, oblastima južno do Save i Dunava, a kao što će se videti, i na istraženim područjima jugozapadne Srbije. U tom razvoju od posebnog su interesa manifestacije duhovne kulture na kojima se u područjima gde se formiraju pojedine kulturne grupe zapažaju znatne razlike. U oblasti duhovne kulture koju, u nedostatku drugih elemenata, pratimo preko dosta karakterističnih pogrebnih običaja kao duhovne sfere života, te razlike svakako proističu iz etničke diferencijacije te izdvajanja pojedinih plemenskih grupacija tokom razvijenog bronzanog doba. Tako pojedine uže etničke grupe kulturnim vezama i razmenom dobara prihvataju uticaje iz oblasti materijalne proizvodnje od neke druge, obično jače i homogenije etno-kulturne grupe, zadržavajući pritom odlike svoje duhovne kulture kao izraz etničke autentičnosti. Jedna takva grupa koja je manirom oblika svoje materijalne proizvodnje u bitnoj meri uticala na vremenski uglavnom paralelan razvoj razvijenog bronzanog doba zapadne Srbije, poznata je sa teritorije Vojvodine. U nemogućnosti da joj se odredi etnički naziv, u arheološku nauku ušla je kao "Vatinska grupa", kulturno i hronološki opredeljena na osnovu bogatih nalaza sa iskopavanja velikih nekropola kod Vatina, Vršca i Omoljice kod Pančeva. Kako po svemu izgleda, ona je u znatnoj meri uticala na jednu drugu grupu, poznatu kao Belotić - Bela Crkva kod Krupnja, gde su posle drugog svetskog rata vršena velika iskopavanja jedne nekropole. Velike sličnosti u materijalnoj proizvodnji sa vatikanskom grupom, sa kojom je nesumnjivo imala određene kontakte kulturne i trgovačke razmene, s jedne i isto tako velike razlike u pogrebnim običajima i načinu sahranjivanja sa druge strane, izdvajaju grupu Beolotić - Bela Crkva u posebnu autentičnu etno-kulturnu grupu koja je sa svoje strane imala vidnog uticaja u razvoju bronzanog doba zapadne Srbije. Stoga je ova grupa postala važan beočug u posebnim vezama i jugozapadnih oblasti Srbije sa onima na severu i to, kako izgleda, tokom čitavog bronzanog doba. Zbog svih tih sličnosti sa vatinskom grupom, ali isto tako i određenih razlika, M. Garašanin je i terminološki opredelio razvoj bronzanog doba zapadne Srbije pripisujući ga nosiocima zapadno-srpske varijante vatinske grupe igrala vidnu ulogu u kasnjem formiranju ilirskog etnosa u ovim krejevima i drugim oblastima zapadnog Balkana, kao što smatra M. Garašanin, ili se ta etnogeneza mora posmatrati znatno šire, uključujući u taj razvoj, na prvom mestu, teritorije centralne i istočne Bosne sa čijim je materijalom, naročito srednjeg i kasnog bronzanog doba, tipološki, kulturno i vremenski paralelan i odgovarajući materijal sa bronzanodopskim nekropola jugozapadne Srbije. To jedinstvo materijalne i u velikoj meri i duhovne kulture na ovim teritorijama trajalo je u neprekinutom kontinuitetu, naročito od razvijenog bronzanog doba i dalje kroz razvojne faze starijeg gvozdenog doba, dakle, kroz sve vreme etnogeneze i punog razvoja ilirske materijalne i duhovne kulture kada oblasti centralne i istočne Bosne i zapadne Srbije posmatramo kao deo jedinstvenog etno-kulturnog razvoja u kome značajnu ulogu ima domaće stanovništvo, koje je bilo stacionirano u oblasti glasinačke visoravni. Pa ipak, ostaje činjenica da linija sever-jug od Vatina preko Bele Crkve

UŽICE NEKAD I SAD
Najstarija prošlost
Istorijska interpretacija - bronzano doba

i oblasti jugozapadne Srbije predstavlja značajnu i za razvoj južnih oblasti zapadne Srbije jednu od glavnih kulturnih komunikacija.

Već je istaknuto da su pogrebni običaji i način sahranjivanja dosta slični onima iz Belotića i Bele Crkve tokom ranog, ali isto tako i tokom razvijenog bronzanog doba, s tim razlikama što u ranoj fazi bronzanog doba u Belotiću kremirani ostaci nisu polagani u urne. Nekropole su takođe veoma slične, mada se zapažaju izvesne razlike i u odnosu na druge krajeve zapadne Srbije obuhvaćene pojmom zapadno-srpske varijante vatinske grupe. Po pravilu su to nekropole pod humkama. Jedini izuzetak u tom pogledu predstavlja nekropolu u Staparima sa ravnim grobovima gde razvijenom bronzanom dobu pripadaju samo dve pouzdano utvrđene grobne celine i eventualno ravan grob iz Svračkova. Veličina nekropola prema iskustvima sa ove teritorije obično zavisi od vremenske dužine trajanja sahranjivanja na jednoj lokaciji. One nekropole na kojima je sahranjivanje trajalo kroz duži vremenski period, što je slučaj sa Vranjanima gde uglavnom postoji kontinuitet od kasnog bronzanog doba, i Pilatovićima gde su sahranjivanja vršena u toku ranog i srednjeg bronzanog doba i starijeg bronzanog doba, obično se sastoje od većeg broja humki. Izuzetak predstavlja već opisana usamljena humka u Pilatovićima sa slučajnim nalazom i humka u Arilju koja se, izgleda, svojevremeno nalazila u sastavu manje nekropolje od nekoliko humki vremenom uništenih. Inače, sve pripadaju rodovskim nekropolama u čijim je humkama obično sahranjivano više osoba.

Arheološki materijal bronzanog doba ovde izložen, kao i pitanja za istorijsku interpretaciju opšteg i, naročito internog razvoja, nameću i neophodnu potrebu njihove moguće hronološke determinacije. U tom pogledu, poslužićemo se metodom uklapanja našeg materijala u dosta uprošćenu periodizaciju bronzanog doba Srbije D.Garašanin, periodizacijom klasinačke kulture u Bosni i poznatom Reinecke -ovom hronološkom skalom za bronzano doba srednjoevropskih oblasti.

Sekire
Ševrljuge,
Kamena i bakarna sekira - 1. rečica Rača, 2.
Ševrljuge - eneolit.
(Narodni muzej - Užice)

Ranom bronzanom dobu ili bronzanom dobu I, koje obuhvata završne faze prelaznog perioda i doba stabilizacije u kulturnom i širem društvenom smislu, pripadale bi najstarija grobna humka (Humka III) nekropole u Vranjanima, kao i najstarija humka (Humka I) u Pilatovićima. Istom periodu pripadali bi uglavnom objekti i pojedinačni nalazi-humka sa

lokaliteta "Do" u Drežniku. Hronološku vezu sa ovim materijalom predstavljaju odgovarajuće pojave u materijalu eneolitskog naselja u Višesavi, kao i nalazi bakarnih sekira iz Ševrljuga, Visoke, Šljivovice i Ivanjice. To je doba koje bi do izvesne mere bilo paralelno sa ranim razvojem glasinačke kulture, odnosno sa njenom početnom fazom obeleženom kao Glasinac I. U Reinecke -ovom sistemu, u kome se bronzano doba deli na četri osnovne faze obeležene početnim slovima latinice od A - D sa više pod faza, rano bronzano doba uklapalo bi se u fazu A1 - A2, što bi odgovaralo vremenu između 1800-1600 godine pre nove ere. Ranom bronzanom dobu pripadao bi i sud sa dve drške iz kuće u Kulinama, koji smo datovali fazom Bubanj-Hum III, koja je, kao što je rečeno, paralelna sa početkom bronzanog doba.

Srednjem bronzanom dobu, ili bronzanom dobu II, koje obuhvata period procvata kulture na ovoj etapi društvenog razvoja, pripada humka u Duškovcima sa nalazom bronzanog mača, i bronzanog bodeža iz Crkvice narukvica iz Visibabe, narukvice otvorenih i zadebljanih sa geometrijskim ornamentima urezanim linijama i motivima ribljeg mehura, kao i zdele zaobljenog profila iz grobova 7 i 9 ravne nekropole u Staparima i odgovarajući materijal zapadnosrpske varijante Vatinske grupe iz humki I i II iz Vranjana, inventar spaljenog groba 1, humke II i spaljenog groba 1, humke VI, kao i urana 2 iz humke VI i iz humke IV velike nekropole u Pilatovićima i slučajan nalaz iz usamljene humke sa lokacije Đurovića brdo iz istog sela. Istom periodu pripada i slučajni nalaz, uglavnom bronzanog nakita iz, kako izgleda, ravnog groba iz Svračkova, nalaz grivni sa torkvesom iz centralnog groba humke u Grubinom Dolu i, najzad, materijal iz humke iz Arilja sa lokacije Davidovića čair, za koju je već rečeno da je uglavnom tipičan za zapadnosrpsku varijantu vatinske grupe. Srednjoj fazi bronzanog doba pripadaju i torkves i grivne otvorenih krajeva sa nekropole Trnjavci kod Arilja, kao i odgovarajući materijal iz Kive Reke, na prvom mestu neke urne čiji se oblici povezuju sa bronzanodopskom keramikom panonske oblasti.

Za okvirnu hronološku opredeljenost ovih pomenutih nalaza od posebnog je značaja apsolutni hronološki položaj vatinske grupe koju M. Garašanin na osnovu pojave uticaja iz mikenskih Schachtgrabera i dodirom ove grupe sa početka prelaznog perioda označenog kod Reinecke -a fazom D, a u periodizaciji D. Garašanin bronzanim dobom III, datuje u vreme između XVI i XIII veka pre nove ere. Jedan deo opisanog materijala kompariran je sa materijalom nekolicine drugih nalazišta, na prvom mestu Vojvodine i uže Srbije, gde se Vatim, Lovas, Belović - Šumar i Velika Vrbica datuju u Reinecke -ovu fazu A2/B1-C, ili u vremenu između 1600. i 1400. godine pre nove ere. I pored toga što u navedenom obimnom arheološkom materijalu, koji u celini pripada srednjem bronzanom dobu ima izvesnih manjih hronoloških razlika potrebno je zadržati se na nekim njegovim primercima koji su od značaja za bliže datovanje. To su na prvom mestu grivne sa motivom ribljeg mehura i torkvesi sa spiralno uvijenim krajevima. Narukvice sa ovim ornamentalnim motivom javljaju se na Glasincu u fazi II - a ili bronzanom dobu B za srednju evropu, dok se torkvesi sa spiralno zavijenim krajevima prvi put javljaju u gobovima glasinačke III-a faze ili bronzanom dobu B srednjeevropske hronologije. Od posebnog interesa su i duga bronzana igla sa ravnom kapom kao kod eksera i proširenim horizontalno bušenim vratom iz centralnog groba humke II nekropole u Vranjanima igla sa imitacijom dubokog tordiranja iz iste humke i sa istog nivoa. Igla iz centralnog groba sa bušenim vratom ima analogiju, između ostalog, sa nekolicinom igala iz grobova iz Belotić - Šumara i datuje se fazom B2 po Reinecke -u, dok tordiranoj igli odgovara jedna igla iz groba 3 u Ilanđži za čiju keramiku M. Garašanin navodi da je tipična za kraj vatinske grupe bronzanog doba, a to znači za kraj faze C i početak poslednje D faze u hronološkoj skali Reinecke -a, što bi opet u periodizaciji D. Garašanin odgovaralo kraju razvijenog bronzanog doba II. Uslovno na kraju faze razvijenog bronzanog doba II i početak

*UŽICE NEKAD I SAD
Najstarija prošlost
Istorijска interpretacija - bronzano doba*

bronzanog doba III datovali bismo i sud klasične vatinsko-vršačke faze sa naglašenim koso kanelovanim trbuhom, oštrom izvijenim vratom i jednom drškom koja pri obodu ima produžetak i bradavičasti ukras sa spoljne strane, kao i jednu grivnu segmentnog preseka i zatupastih krajeva iz humke sa lokacije Davidovića čair u Arilju. Oblik ovakvog suda, između ostalih nalazišta, poznat iz humke VII Belatić-Šumara, obično se datuje Reinecke - ovom fazom B2-C razvijenog bronzanog doba, mada jedan sličan nalaz iz Dobrače i humke 19 u Belatić-Šumaru ukazuje da se ovaj tip javlja i u kasnom bronzanom dobu (Reinecke D). Sa druge strane, grivne navedenog tipa, ukrašene zarezima, spadaju u prateće objekte karakterističnih grivni tipa Kučević-Barajevo-Jajčić, datuju se najkasnije u periodu Halštata A, koji označava ranu fazu starijeg gvozdenog doba. Svakako da u slučaju grivne iz Arilja treba računati na nešto niže datovanje jer je ovde upitanju još nedovoljno razvijen oblik tipa i bez ornamentalnih detalja. Međutim, sigurnije i preciznije datovalje teško je u ovom trenutku odrediti bez autopsije i drugog materijala iz ove humke. Za opredeljenje za nešto nižu hronologiju presudna je nekolicina karakterističnih predmeta od kojih je naročito bio značajan bodež iz centralnog groba ariljske humke.

Na osnovu svega što je napred rečeno, navedeni materijal, naročito onaj iz humki I i II iz Vranjana i, kako izgleda, iz humke iz Arilja, može se datovati uglavnom pod kraj bronzanog doba II i na sam početak kasnog bronzanog doba ili bronzanog doba III. Do izvesne mere dalji kontinuitet potvrđuje slučajni nalaz iz jedne oštećene humke u Vranjanima koji je istovremeno značajan za šire datovanje ove nekropole. On se sastoji od dva velika naočarasta priveska od spiralno uvijene bronzane žice sa vertikalno podignutom spiralnom petljom i jednog bronzanog pljosnatog torkvesa sa spiralno uvijenim krajevima, ukrašenog urezanim geometrijskim motivima. Torkves ovog tipa za sada je jedini takav primerak na teritoriji jugozapadne Srbije, i kao takav od posebnog je značaja za bliže datovanje. U Borovskom na Vlasincu datuje se u fazi III-B, što znači na sam početak gvozdenog doba. Prema tome, ovaj nalaz s jedne strane ukazuje na veoma dug vremenski kontinuitet u sahranjivanju pokojnika na vrnjanskoj nekropolji, a u širem smislu, posmatran u kontekstu ostalog materijala bronzanog doba jugozapadne Srbije, na kontinuitet u razvoju kulture ovog perioda metalnog doba.